

Ponowoczesny autorytet, czyli los autorytetu w czasach implozji struktur społecznych ***Postmodern Authority, or the Fate of Authority in Times of Structural Implosion***

ABSTRACT

RESEARCH OBJECTIVE: This article aims to analyze the concept of authority in the context of postmodern societal transformations. The research question is as follows: How does authority restructures itself, adapting to the requirements of postmodernity?

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The article is of a theoretical nature. The study employs a conceptual-argumentative method, involving the reconstruction of classical understandings of authority and the subsequent identification of its contemporary reconfigurations.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: Initially, the traditional notion of authority is analyzed, with particular attention to its association with concepts such as ethos and charisma. A key distinction is drawn between personal and institutional forms of authority, supported by an exploration of related constructs including the authoritarian conscience, the authoritarian personality, and authoritarianism. The next step is the confrontation of classical structure of authority with the postmodern requirements that lead to its relativisation and individualisation. This new structure is defined in the context of such notions as habitus and internalised normative pressures, and its understanding is supported by characteristics of postmodern normative assumptions.

RESEARCH RESULTS: The result of the analysis is a new structure of authority, which allows us to demonstrate the pedagogical relevance of the concept of authority in times of implosion of social structures. The result of the analysis thus contributes to the theory of sociology of education.

CONCLUSIONS, RECOMMENDATIONS, AND APPLICABLE VALUE OF RESEARCH: The findings underscore the challenges and possibilities inherent in cultivating authority within a postmodern context marked by normative pluralism and the erosion of stable value systems. The article ends with recommendations concerning the formation of authority in the postmodern circumstances, what is revealed in the process of socialization.

→ **KEYWORDS:** **AUTHORITY, POSTMODERNITY, IMPLSION OF STRUCTURES, REFLECTIVE WILL, AUTHENTICITY**

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest analiza pojęcia autorytetu w kontekście przemian społecznych typowych dla ponowoczesności. Pytanie badawcze brzmi: W jaki sposób autorytet przekształca swoją strukturę, dostosowując się do wymogów ponowoczesności?

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Artykuł ma charakter teoretyczny. W badaniu zastosowano metodę konceptualno-argumentacyjną, polegającą na rekonstrukcji klasycznego rozumienia autorytetu i późniejszej identyfikacji jego współczesnych rekonfiguracji.

PROCES WYWODU: Przedmiotem badania jest pojęcie autorytetu, które konfrontowane jest z terminami pokrewnymi, takimi jak „etos” i „charyzma”. Na tym etapie wprowadzane jest rozróżnienie na autorytet osobowy i instytucjonalny oraz tworzona jest siatka pojęciowa obejmująca terminy: „sumienie autorytarne”, „osobowość autorytarna” i „autorytaryzm”. Kolejnym krokiem jest konfrontacja klasycznej struktury autorytetu z wymaganiami ponowoczesności, które prowadzą do jego relatywizacji i indywidualizacji. Nowa struktura autorytetu określana zostaje w kontekście pojęć habitusu i presji wewnętrznej, a jej zrozumienie wspiera charakterystyka normatywnych założeń ponowoczesności.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Wynikiem analizy jest nowa struktura autorytetu, która pozwala wykazać pedagogiczną aktualność pojęcia autorytetu w czasach implozji struktur społecznych. Tym samym rezultat analizy przynosi wkład w teorię socjologii wychowania.

WNIOSKI, REKOMENDACJE I APLIKACYJNE ZNACZENIE WPŁYWU BADAŃ: Wyniki analizy prowadzą do wniosków dotyczących możliwości formowania autorytetu w społeczeństwie, które pozbawione jest aksjologicznych centrów i moralnego zakotwiczenia. Artykuł kończy się rekomendacjami dotyczącymi kształtowania autorytetu w warunkach ponowoczesności, które znajdują przełożenie na proces socjalizacji.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** AUTORYTET, PONOWOCESNOŚĆ, IMPLOZJA STRUKTUR, WOLA REFLEKSYJNA, AUTENTYCZNOŚĆ

Wstęp

Pojęcie autorytetu bez wahania uznać należy za powszechnie znane. Pojawia się ono zarówno w dyskusjach potocznych, eksperckich, jak również bywa przedmiotem naukowej analizy. Autorytet przy tym nie jest terminem nowym. Posiada zarówno swoją historię językową i wyraźny korzeń etymologiczny. *Słownik języka polskiego* (PWN, b.d.) wiąże termin „autorytet” przede wszystkim z „uznaniem”. Jednocześnie autorzy tegoż glosarium zauważają, że „uznanie” może posiadać przypisanie osobowe lub instytucjonalne. Każdorazowo pojęcie to stanowi jednak rodzaj „ramy” czy matrycy, z której wyczytać daje się kod aksjologiczny danych czasów. Stąd też mówić można o zmienności cech przypisywanych do autorytetu (zarówno osobowego lub instytucjonalnego), a nie kwestionowaniu jego istnienia.

Wydać się, że czasy współczesne w sposób wyjątkowy dopingują do podjęcia dyskusji nad autorytetem. Celem niniejszego artykułu jest pogłębiona analiza autorytetu w kontekście przeobrażeń typowych dla ponowoczesności. Efektem analizy jest zaś identyfikacja nowej struktury autorytetu, rozumianej nie tylko w aspekcie normatywnym, ale również transformacyjnym, tj. z uwzględnieniem założenia, że autorytet jest kategorią implikującą zmianę społeczną, a nie będącą jedynie jej rezultatem. Podstawowe pytanie badawcze dotyczy strukturalnej diagnozy autorytetu i przyjmuje brzmienie:

W jaki sposób autorytet (rozumiany jako normatywna kategoria analizy społecznej) przekształca swoją strukturę, dostosowując się do wymogów ponowoczesności?

Metody i narzędzia badawcze

Artykuł ma charakter teoretyczny, przez co jego podstawą (materiałem źródłowym) jest literatura z zakresu teorii socjologii i wychowania, a metodą dyskusja stanowisk i pojęć, wiodąca do rozwiązania postawionego problemu. Metodologię analizy wyznacza struktura pracy, na którą składają się etapy: 1) rekonstrukcji siatki pojęciowej autorytetu (z przywołaniem terminów takich jak autorytet, autorytaryzm, osobowość autorytarna czy sumienie autorytarne); 2) określenia relacji między pojęciem autorytetu a habitusu i presji społecznej (celem wyjścia poza klasyczne rozróżnienie na autorytet osobowy i instytucjonalny); 3) identyfikacji „nowej struktury autorytetu”; 4) wskazania dalszych przekształceń autorytetu w kontekście pryncypiów kulturowych ponowoczesności.

Kategoria autorytetu i właściwa mu siatka pojęciowa: autorytet, osobowość i sumienie autorytarne, autorytaryzm

Autorytet, podobnie jak inna mocno osadzona aksjologicznie kategoria – etos, jest pojęciem, które implikuje przyjęcie normatywnej ramy dla praktyk ludzkich (Stawrowski, 2020, s. 21). W przeciwieństwie do pierwszego przywołanego tu terminu autorytet nie daje się przypisać ani do jakiegokolwiek kategorii społecznej, ani stylu życia. Może jednak na te obszary oddziaływać. W tym też sensie pojęcie autorytetu traktować należy jako szersze, ale niedające się oddzielać od obszaru aktywności aktorów społecznych.

W nie mniejszym stopniu autorytet kojarzyć można z charyzmą (Weber, 2002). W myśl przyjętych przez Webera założeń charyzmę stwarzają zewnątrzni obserwatorzy, przypisując szczególnie przymioty swym liderom. To z kolei oznacza, że autorytet nie jest pochodną dyktatu (choć może być weń zaangażowany) czy funkcją prawnej jurysdykcji, ale stanowi siłę zewnętrznego przymusu. Kontekst władzy pozwala dodatkowo zidentyfikować zjawisko instytucjonalizacji charyzmy (autorytetu), które definiować trzeba jako proces przeniesienia „wyjątkowości” z osoby na urząd państwa, kościoła, grupy społecznej.

Piotr Sztompka umieszcza termin „autorytet” pośród 1000 najważniejszych w socjologicznej analizie, definiując go jako „władzę lub wpływ oparty na pełnej, bezwarunkowej

akceptacji poglądów, przekonań, nakazów, zakazów jakiejś osoby" (2020, s. 36) i wiążąc z kapitałem moralnym.

Wartość diagnostyczna pojęcia autorytetu wzrasta jednak dopiero wówczas, gdy termin ten umieszczony zostanie w siatce kategorii pokrewnych, m.in. osobowości autorytarnej, sumienia autorytarnego czy autorytaryzmu. Termin „osobowość autorytarna” odnosić trzeba do typów orientacji życiowych, wprowadzonych do literatury przedmiotu przez Ericha Fromma (1999), a potem Fromma i Maccoby’ego (1970). Orientacje produktywne i nieproduktywne, według tych badaczy, są rezultatem podporządkowania się zewnętrznym siłom oddziaływań, przez to też kojarzyć je można z autorytetem. Dają się one poznać jako rodzaje charakterów społecznych, stanowiących względnie trwałą konstrukcję osobowościową, ale podatną jednocześnie na formowanie w procesie socjalizacji (Fromm, 1999, s. 53; Fromm i Maccoby, 1970, s. 70). W zaproponowanym przez Fromma rozróżnieniu szczególnie istotna zdaje się tzw. orientacja nieproduktywna, dla której typowe jest upatrywanie wszelkich źródeł dobra na zewnątrz i przekonanie na temat możliwości osiągnięcia sukcesu wyłącznie przez ścisłe podporządkowanie. Przez to też zrozumieniu orientacji nieproduktywnej służy termin „sumienie autorytarne”. Jest ono „głosem zinternalizowanego autorytetu: rodziców, państwa, gospodarki albo kogokolwiek, kto reprezentuje prawo moralne w danym społeczeństwie” (Fromm, 1999, s. 120). Ponieważ nakazy sumienia „nie są zgodne z własnymi sądami wartościującymi, lecz wyłącznie z poleceniami i zakazami głoszonymi przez autorytet” (Fromm, 1999, s. 120), konstrukcję tę postrzegać należy jako mechanizm odpowiadający za przeniesienie wartości na poziom jednostki, a nie instrumentarium ludzkiej autentyczności i narzędzie uwewnętrznienia głosu autorytetu. Na skutek działania sumienia autorytarnego głos autorytetu pozostaje zazwyczaj siłą zewnętrzną wobec jednostki. Oznacza to, że ulega jedynie pozornemu uwewnętrznieniu. O pełnej internalizacji mówić zaś można dopiero wówczas, gdy siła moralna zostanie przełożona na zasady jednostkowego (osobowego) sumienia i stanie się częścią jej moralności. W tym też sensie sumienie osobowe, a nie „autorytarne”, jest rzeczywistym rewersem autorytetu.

Sumienie autorytarne (odpowiadające jedynie za przetransferowanie wartości z autorytetu na poziom jednostki bez prawdziwego uwewnętrznienia tych zasad) działa podług prostej zasady. Jest ono „zabarwione potrzebą podziwu, posiadania ideału” (Fromm, 1999, s. 121). Będzie zatem współpracować z autorytetem na zasadzie podporządkowania, a nie podążania za głęboko zinternalizowanym systemem wartości. Dlatego też przeczy ono wyrażaniu autentyczności, a w skrajnych przypadkach wiedzie do autorytaryzmu – władzy ufundowanej na bazie przesadnej uległości (Wojciszke, 2004, s. 456).

Poszukując czynników odpowiedzialnych za powiązanie jednostki z autorytetem, Fromm skupia się też na identyfikacji podstawowej potrzeby, której zaspokojeniu służy podporządkowanie się siłom zewnętrznym. Według cytowanego tu przedstawiciela szkoły frankfurckiej potrzebą tą jest przynależność (Fromm, 2021, s. 27; Maciąg, 2017, s. 99). Zogniskowanie uwagi na tej właśnie zmiennej umożliwia umieszczenie autorytetu w siatce pojęciowej uzupełnionej o termin „alienacja”. Zdaniem Fromma podstawową bolączką człowieka jest poczucie osamotnienia w relacjach, kulturze czy procesach

gospodarczych. Autorytet zaś ten problem rozwiązuje, stając się instytucją konsolidującą i nadającą sens. W konsekwencji zaczyna być on rozumiany nie tylko w aspekcie normatywnym i osobowościowym, lecz staje się też instrumentarium społecznym i interakcyjnym. Jest mechanizmem odpowiadającym za poczucie „bycia związanym” ze światem, w jakkolwiek niebezpiecznych formach miałoby się owo powiązanie realizować. Autorytet postrzegany jako całkowita suplementacja potrzeb przynależnościowych i forma „ucieczki od wolności” wyjawia jednak swoje niebezpieczne oblicze. Zapisywane jest ono zwykle pod hasłem autorytaryzmu, oznaczającego rezygnację z niezależności w zamian za poczucie ontologicznego bezpieczeństwa.

Struktura autorytetu

Zdefiniowaniu nowej struktury autorytetu służy w pierwszej kolejności powiązanie wyjaśnianego tu pojęcia z terminami „habitus” i „presja społeczna”. Te klasyczne w terminologii socjologicznej pojęcia pozwalają na identyfikację zewnętrznych sił oddziaływania, nawet w sytuacji braku możliwości określenia centrum normatywnego. Habitus jest wszak rodzajem „«gramatyki» praktyki ludzkiej” (Szacki, 2012, s. 895) i stanowi przyswojony sposób postrzegania świata, i chociaż może być typowy dla danej grupy, kategorii społecznej, a nawet narodowości, zawsze pozostaje rodzajem „porządku społecznego” (Bourdieu, 2006, s. 638). Porządek ten trwale i głęboko zapisuje się w umysłach jednostek „za pośrednictwem odróżnionych i odróżniających uwarunkowań związanych z rozmaitymi warunkami egzystencji” (Bourdieu, 2006, s. 638). Dlatego też pojęcie to zestawiać można z autorytetem, nie utożsamiając go jednocześnie z sumieniem autorytarnym czy osobowym. Podczas gdy sumienie stanowi rodzaj wewnętrznej wiedzy, habitus jest jedynie społecznie regulowanym sposobem działania. Dodatkowo wspiera się on nie tylko na normatywności, ale także na szeroko rozumianych procesach socjalizacyjnych (Bourdieu i Wacquant, 2006, s. 652).

W ujęciu zaprezentowanym przez Norberta Eliasa (1996, 2006) habitus ma konstrukcyjne (wręcz ładotwórcze) znaczenie dla życia społecznego: jednostka dzięki niemu jest współzależna, a nie jedynie „obdarzona własną zasadą ruchu” (Szacki, 2012, s. 747). Współzależność jednostki realizuje się w układzie stosunków między ludźmi, co oznacza, że habitus (siła zewnętrznych oddziaływań) skrywa się w polach relacji. „Jednostka – przekonuje dalej Elias – nie ma w tym względzie wielkiego wyboru. Przychodzi na świat, zastając określony porządek oraz określone instytucje i jest z większym albo z mniejszym powodzeniem przez nie uwarunkowana i do nich przystosowana” (2006, s. 1069). W tym też sensie autorytet nie daje się przypisać do jasno określonej zewnętrznej całości, lecz przybiera formę struktury relacyjnej. Jest siłą nacisku (presją społeczną), której nośnikami są interakcje społeczne, w tym identyfikowana przez Georga Meada (1975) „jaźń odzwierciedlona” i „istotni inni”.

W perspektywie interakcyjnej jednostka staje się wiernym odbiciem oczekiwań, jakie formułują wobec niej aktorzy i grupy społeczne, i „wyłania się” z relacji, w które wchodzi

(Mucha, 1998, s. 99-101). „Autorytet” w konsekwencji ulokowany zostaje nie „nad” społecznością, ale „w niej”, co oznacza zmianę jego struktury. Zostaje on „uwolniony” od konkretnych instytucji i osób, stając się w zamian rodzajem „faktu społecznego”, czyli „siłą zdolną do wywierania na jednostkę zewnętrznego przymusu” (Durkheim, 1968, s. 42). To „głos społeczeństwa” wyrażany ustami osób lub instytucji; zawsze też transferowany socjalizacyjnie i generacyjnie, ale nigdy nieprzypisany do konkretnej osoby i zawłaszczony. W tym więc układzie struktura autorytetu staje się odbiciem systemu społecznego, w znaczeniu nadanym temu pojęciu przez Talcotta Parsonsa (2009, s. 11).

W ujęciu Parsonsa system społeczny jest wszak konstrukcją spójną normatywnie, która „wiąże kulturowe wzory wartości ze strukturami motywacyjnymi aktorów” (Parsons i Smelser, 2006, s. 391). Aktorzy społeczni realizują w tym układzie cele wyznaczone im przez system społeczny, ponieważ warunkiem zachowania homeostazy jest integracja osobowości z systemem społecznym i kulturowym (Parsons, 1969). Wkomponowanie autorytetu w strukturę systemu społecznego oznacza jego depersonalizację na zasadzie oderwania się „siły zewnętrznych oddziaływań” od konkretnej osoby i instytucji. Jest również jego decentralizacją. Autorytet nie jest już „promieniującym centrum”, lecz przybiera postać „pola oddziaływań”. W polu tym „siły oddziaływań” wytwarzane są w relacjach społecznych, a sam autorytet ulega rozproszeniu. Nie oznacza to jednak prostej „instytucjonalizacji” autorytetu, ale raczej wiąże się z jego usieciowieniem.

Autorytet jako struktura sieciowa wydaje się odpowiadać na wyzwania współczesnych czasów. Formujące się w dzisiejszych społeczeństwach struktury mają bowiem charakter decentralistyczny; kojarzyć je trzeba nie z hierarchią, ale z elastycznością i plastycznością powiązań.

Uwarunkowania współczesne: ponowoczesność i implozja struktur

Zygmunt Bauman zauważa, że „jednym z najdonośniejszych aspektów przemian ponowoczesnych jest utrata przez państwo zdolności, potrzeby i woli przywództwa duchowego (w tym moralnego)” (2012, s. 211). Oznacza to obalenie autorytetów osobowych i instytucjonalnych w klasycznej dlań formule za sprawą symptomatycznej dla ponowoczesności zmiany. Jest nią unieważnienie centralistycznej struktury i zastąpienie hierarchii siecią elastycznych, efemerycznych, ale efektywnych relacji. Mirosława Marody z Anną Gizą-Poleszczuk (2004, s. 317–340) tezę na temat osłabienia autorytetu wyjaśniają hasłami „zagubionej wspólnoty” i „implozji struktur”. Zdaniem tych badaczek całość społeczna wyrasta ze współdziałania i sama jest współoddziaływaniem. Dlatego też oddziałuje na jednostkę tylko wówczas, gdy konstruuje się na więzi. Tymczasem ponowoczesność sprawia, że jednostka, nie czując się związana ze wspólnotą, przestaje orientować się na siły zewnętrzne. W rezultacie staje się ona wolnym elektronem, poruszającym po trajektorii własnych potrzeb i pragnień. Marody (2015, s. 80) zauważa dalej, że nową sytuację człowieka określają łącznie trzy procesy. Pierwszy to dominacja sfery prywatnej nad publiczną; drugi to przewaga pragnień nad potrzebami, a trzeci to wypieranie obiektywnych

wyznaczników miejsca w strukturze społecznej poprzez style życia. Wszystkie te procesy współtworzą świat, w którym degradowane są metanarracje i arbitralne wzorce. Miejsce zasług i cnót zajmują style życia, które nierzadko stają się uproszczoną formą awansu społecznego, a wytrwale wysiłki ustępują miejsca efektywnym strategiom. Ponieważ takiego obrazu rzeczywistości nie sposób skojarzyć z wyrazistym „centrum dowodzenia”, szans dla autorytetu dopatrywać się trzeba w umiejętnym wykorzystaniu struktury sieciowej.

Nowa (sieciowa, związana interakcjami, a nie konkretną pozycją społeczną) forma autorytetu kształtuje się na dodatek w warunkach „braku „założycielskiego holizmu” (Marody i Giza-Poleszczuk, 2004, s. 319), czyli deficytów w zakresie społecznego aksjomatu czy inaczej: układu oczywistości aksjonormatywnych. Oznacza to, że „ponowoczesny autorytet” zostaje postawiony przed wyzwaniem określenia nowego obszaru zasobów normatywnych i referencyjności, tj. pola, w którym „jego głos rezonuje”. Diagnozowany przez badaczy relatywizm i brak „podstawowej jednostki przetrwania” (którą wcześniej było plemię, stowarzyszenie, państwo) z pewnością to zadanie utrudnia, ale nie czyni niemożliwym (por. Bauman, 2012, Marody i Giza-Poleszczuk, 2004).

Wyniki analizy naukowej

Szans dla autorytetu należy upatrywać w typie więzi społecznej kształtującym się w warunkach pluralizmu i atomizacji społecznej. Podstawą tej więzi jest identyfikowana przez warszawską badaczkę „wola refleksyjna” (Marody, 2015, s. 107) i wskazywany przez Jürgena Habermasa typ tożsamości. Podczas gdy „wola refleksyjna” podejmuje niełatwe wyzwanie „zakorzenienia” jednostki w społeczeństwie zatomizowanym, tożsamość ego (bo o tę konstrukcję chodzi) eksponuje metodę działania, tj. faktyczne zaangażowanie się jednostki w rozmaite aktywności. Wola refleksyjna zasadniczo służy realizacji funkcji autentyczności, a tożsamość ego sprawia, że autentyczność tę wyrażać można już nie w roli społecznej czy fizycznym ja, ale w podejmowanych wspólnie z innymi inicjatywach.

Wola refleksyjna nie neguje odnoszenia się do innych i dlatego stać się może narzędziem autorytetu. Pozwala ona jednostce pozostać sobą, a jednocześnie wymaga tego, by wykazać się zaangażowaniem aktywności orientującym jednostkę na horyzont aksjologiczny (wartości społecznie uznawane). Wola refleksyjna finalnie sprawia, że jednostka zaczyna poszukiwać głosu autorytetu w relacjach społecznych i dialogu, a sam autorytet wyłania się w toku podejmowanych interakcji i aktywności. W tym układzie wzór nie jest przyjmowany już jako „niepodważalna i jedyna prawda o świecie”, lecz jest efektem negocjowania znaczeń, rozumienia sytuacji, podejmowanych inicjatyw. To dialog, a nie przymus przesądza o interioryzacji autorytetu, tj. jego faktycznym uwewnętrznieniu. Refleksyjność, rozumiana dodatkowo jako poddawanie namysłowi udostępnianych jednostce uzgodnień i prawd, przesądza o twórczej adaptacji wartości i modelowaniu autorytetu. Dzięki temu zabiegowi wartości przekładane mogą być na „język”, czy inaczej: doświadczenie konkretnej osoby. Wszystko to oznacza strukturalną rekonstrukcję autorytetu, który daje się poznać jako konstrukcja relacyjna (gdyż

rezygnuje on z przywłaszczenia eksponowanych ról i instytucji społecznych) i dialogiczna (gdyż wyłania się z deliberacji i doświadczenia).

Wnioski i rekomendacje

Ostateczne wnioski dotyczą procesu wychowania, który realizuje się w społeczeństwach doświadczających zjawiska „implozji struktur”. W efekcie tego zjawiska aktorzy społeczni zaczynają funkcjonować w postaci „luźnych mas”. Ich pragnienia znaczą więcej od potrzeb, style życia przewyższają osiągnięcia, a każda zewnętrzna reguła podlega zabiegowi prywatyzacji. Proces wychowania (dotyczący czy to dzieci, czy też dorosłych) musi więc uwzględniać te przemiany. Z tym też wiąże się zadanie określenia nowej formuły autorytetu.

Autorytet rozumiany jako forma normatywnego oddziaływania ma szansę przetrwać poprzez:

1. odwołanie się do woli refleksyjnej jako narzędzia transformującego głos autorytetu na poziom jednostki. Współcześnie skuteczność oddziaływania „sił zewnętrznych” wiązać bowiem trzeba z personalizacją przekazywanych zasad. Personalizacja jest podstawowym „rygorem” ponowoczesności. Wymaga się jej nie tylko od produktu czy usługi, ale również oczekuje od systemu wartości. Wola refleksyjna ma za zadanie przełożyć głos autorytetu na język jednostki, co możliwe staje się za sprawą wykorzystania dialogu. W deliberacji wytwarzają się wartości, które lepiej pasują do konkretnego człowieka i przez to mają szansę być zaakceptowane. Oznacza to nowy *modus operandi* autorytetu. Ma być nim praca w sieciach społecznych i w dialogu, skutkująca uformowaniem nowego typu sumienia refleksyjno-autorytarnego;
2. rezygnację z twardej perswazji na rzecz dopingowania do myślenia. Postulat ten wiąże się z wykorzystaniem funkcji sumienia refleksyjno-autorytarnego, tak by służyć mogło człowiekowi jako mechanizm ochrony (zarówno przed manipulacją społeczną, jak i technologiczną). Wydaje się to szczególnie istotne w czasach IV rewolucji przemysłowej, gdzie technologie cyfrowe (AI i jej rozszerzenia) zagrażają ludzkiej decyzyjności i samodzielności myślenia;
3. identyfikację „minimum aksjologicznego”, na bazie którego formułowany będzie przekaz. W ponowoczesności tym minimum, tj. obszarem „niedyskutowanych oczywistości” są wartości „wielkiego zasięgu” takie jak prawa człowieka, sprawiedliwość społeczna czy dobrobyt. One tylko nie podlegają negacji. Z tej też przyczyny przekaz autorytetu winien na tych najbardziej ogólnych wartościach bazować, a bardziej szczegółowe reguły konstruować na zasadzie „personalizacji modelu”. W praktyce oznacza to podejmowanie tematów szczegółowych poprzez wskazanie ich powiązania z „minimum aksjologicznym” ponowoczesności;
4. określenie „rezonującej przestrzeni” autorytetu. Zabieg ten wiąże się z wyznaczeniem grupy odbiorców. W przypadku ukierunkowania na „aksjomaty”

ponowoczesności (prawa człowieka, dobrobyt, pokój na świecie) grupą oddziaływania autorytetu jest w pierwszej kolejności ludzkość. W sytuacji odwołania do wartości pochodnych wobec „aksjologicznego minimum” grupą to stają się małe i dobrze rozpoznane „pola społeczne”. Wyjawiają one swoje własne normatywne zapotrzebowanie (związane np. z przełożeniem kwestii praw człowieka na język specyficznej kategorii odbiorców, np. uczniów, przedsiębiorców, sportowców, artystów). Zawężenie takie oznacza personalizację wartości i pracę autorytetu w ograniczonym zakresie, co nie wyklucza jednak podtrzymania więzi z ogólnoludzką wspólnotą na zasadzie eksponowania pokrewieństwa partykularnych (grupowych) oczekiwań z „aksjologicznym minimum” ludzkości.

Za sprawą wykorzystania tych właśnie zasad autorytet ma szansę przetrwać w czasie „implozji struktur” i stać się narzędziem nowoczesnej pedagogiki i andragogiki. Główną specyfiką ponowoczesnego autorytetu jest relacyjność strukturalna i komunikacyjna. Autorytet nie musi być zatem kojarzony ani z osobą, ani z instytucją (choć nie można wykluczać takiego osadzenia). Istotne dla zrozumienia formuły autorytetu jest raczej „pole relacji” i sieć, w której pracuje. To w tego typu konstrukcjach autorytet dziś tworzy się i działa (bez względu na to, czy przypisany jest do człowieka, czy urzędu). W nich też wytwarza presję moralną. W tym też sensie strukturę ponowoczesnego autorytetu trzeba określić jako sieciową. Autorytet współcześnie jest bowiem dialogiem i relacją, a nie zwieńczeniem hierarchii czy epatującym centrum. To rezultat interakcji społecznych, z których wyłaniają się wzorce wyrażane czasami ustami osób czy instytucji. Wzorce te jednak nie mogą mieć stałego „osobowo-instytucjonalnego” przypisania i podlegają procesowi nieustannego dostosowania (personalizacji). Przez to też zabezpieczają się przed zagospodarowaniem do autorytarnej dyktatury, a jako współtworzone w praktyce społecznej mają szansę stać się treścią sumienia.

BIBLIOGRAFIA

- Bauman, Z. (2012). *Etyka ponowoczesna* (J. Bauman i J. Tokarska-Bakir, tłum.). Wydawnictwo Aletheia.
- Bourdieu, P. (2006). *Dystynkcja: klasy i klasyfikacje* (P. Biłos, tłum.). W: A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki i M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne* (t. 2, s. 634–650). Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Bourdieu, P. i Wacquant, L. (2006). *Logika pól* (A. Stawisz, tłum.). W: A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki i M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne* (t. 2, s. 651–662). Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Durkheim, É. (1968). *Zasady metody socjologicznej* (J. Szacki, tłum.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Elias, N. (1996). *Rozważania o Niemcach. Zmagania o władzę a habitus narodowy i jego przemiany w XIX i XX wieku* (R. Dziągwa, J. Kałużny i I. Sellmer, tłum.). Wydawnictwo Poznańskie.
- Elias, N. (2006). *Przymus społeczny jako przymus wewnętrzny* (T. Zabłudowski, tłum.). W: A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki i M. Ziółkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne* (t. 2, s. 1068–1082). Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.

- Fromm, E. (1999). *Niech stanie się człowiek. Z psychologii etyki* (R. Saciuk, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fromm, E. (2021). *Ucieczka od wolności* (O. Ziemilska i A. Ziemilski, tłum.). Vis-à-vis Etiuda.
- Fromm, E. i Maccoby, M. (1970). *A social character in Mexican village: A sociopschoanalytic study*. Prentice-Hall.
- Maciąg, A. (2017). Obca praca, obce „ja”, obcy bóg – wybrane aspekty teorii alienacji w okresie od XVIII wieku do współczesności. *Edukacja i Społeczeństwo*, 1, 91–102.
- Marody, M. (2015). *Jednostka po nowoczesności. Perspektywa socjologiczna*. Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Marody, M. i Giza-Poleszczuk, A. (2004). *Przemiany więzi społecznych. Zarys teorii zamiany społecznej*. Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Mead, G. (1975). *Umysł, osobowość i społeczeństwo* (Z. Wolińska, tłum.). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Mucha, J. (1998). Cooley, W. A. Kojder i in. (red.), *Encyklopedia socjologii* (t. 1, s. 99-101). Oficyna Naukowa.
- Parsons, T. (1969). *Struktura społeczna a osobowość* (M. Tabin, tłum.). Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Parsons, T. (2009). *System społeczny* (M. Kaczmarczyk, tłum.). Zakład Wydawniczy „Nomos”.
- Parsons, T. i Smelser, N.J. (2006). *Funkcjonalne zróżnicowanie społeczeństwa* (A. Bentkowska, tłum.). W: A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki i M. Ziolkowski (red.), *Współczesne teorie socjologiczne* (t. 1, s. 390–403). Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- PWN. (b.d.) Autorytet. W: *Słownik języka polskiego*. Pobrano 16 maja 2025 z <https://sjp.pwn.pl/slowniki/autorytet.html>
- Stawrowski, Z. (2020). Etos jako kategoria moralna a środowisko akademickie. W: L. Suchanek (red.), *Etos i etyka w badaniach i w nauczaniu. Tomaszowice, 16–17 listopada 2019* (s. 21–28). Polska Akademia Umiejętności.
- Szacki, J. (2012). *Historia myśli socjologicznej*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sztompka, P. (2020). *Słownik socjologiczny. 1000 pojęć*. Znak Horyzont.
- Weber, M. (2002). *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej* (D. Lachowska, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wojciszke, B. (2004). *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Source of funding

The publication presents the results of scientific research conducted as part of project no. 038/GGG/2023/POT financed from a subsidy granted to the Krakow University of Economics

Disclosure statement

No potential conflict of interest was reported by the author(s).